

NOTE PRIVIND TEZAURELE DE PODOABE DACICE ȘI MONEDE ANTICE DE LA SACALASĂU NOU (JUD. BIHOR)

de

AL. SAȘIANU, ȘT. KONEWALIK

Lucrarea de față vizează o analiză sistematică asupra descoperirilor de podoabe dacice de argint, monede grecești *Dyrrhachium* și *Apollonia* și monede romane republicane provenite din zona satului Sacalasău Nou.

Cercetări minuțioase de teren, consultarea literaturii de specialitate, discuțiile purtate cu locuitorii din zona Budoii-Derna-Sacalasău Nou, cu autorii unor descoperiri, ne oferă posibilitatea ordonării într-un repertoriu a tuturor descoperirilor cunoscute pînă în prezent, rezolvării problemelor de toponimie locală, localizării sigure a unora dintre descoperiri și în același timp posibilitatea elucidării confuziilor care au dus la tratarea parțială dispersată a cîtorva dintre acestea. O parte dintre ele sînt cunoscute datorită lucrărilor publicate de C. Daicoviciu¹, D. Popescu², N. Fettich³, O. Luchian⁴, K. Horedt⁵, S. Dumitrașcu, E. Molnar⁶.

În cele ce urmează vom trece în revistă, în ordine cronologică, descoperirile cunoscute în literatura arheologică la care le adăugăm pe cele inedite, semnalate de curînd și intrate în sfera preocupărilor noastre.

1. În 1908, în raza satului Sacalasău Vechi, pe fosta moșie Bartos Gabriel, s-a descoperit un tezaur de drahme, compus din 20 de piese emise de orașul *Apollonia*, din care două au intrat în același an în colecția muzeului din Oradea, 18 în colecția Muzeului Național din Budapesta. Cele

¹ C. Daicoviciu, *Neue Mitteilungen aus Dazien*, în *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 322—323.

² D. Popescu, *Objets de parure gëto-daces en argent*, în *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 200.

³ N. Fettich, *Archäologische Beiträge zur Geschichte der sarmatischdakischen Beziehungen*, în *Acta Arch.*, Budapesta, 1953, p. 160—161.

⁴ O. Luchian, *Tezaurul monetar din Apollonia și Dyrrhachium de la Budoii-Marghita*, în *SCN*, V, p. 362—371.

⁵ K. Horedt, *Die Dakischen Silberfunde*, în *Dacia*, N. S., XVII, 1973, p. 132, 416.

⁶ S. Dumitrașcu, E. Molnar, *Tezaurul de podoabe dacice de la Sacalasău Nou*, în *Crisia*, V, 1975, p. 45—67.

20 de piese au fost publicate⁷. Monedele s-au pierdut între cele două războaie mondiale.

2. În 1924, în hotarul satului Sacalasău Nou, pe Dealul Cherecheș, Stiak Karol a descoperit, în timp ce își săpa fundația pentru casă, un tezaur format din peste 100 de monede grecești din Apollonia și Dyrhachium. Tezaurul s-a pierdut.

3. Între anii 1928—1937, în hotarul satului Sacalasău Nou, în partea sudică a Dealului Cremnița sînt semnalate descoperiri izolate de drahme emise de cele două orașe grecești de pe țărmul Adriaticii, descoperiri rămase în memoria localnicilor⁸.

4. Între anii 1930—1931, pe Dealul Cetății, în perimetrul așezării dacice, datată între secolele II—I î.e.n.⁹, inginerul Iuliu Barcsai a executat cîteva sondaje „arheologice“, care au scos la iveală fragmente ceramice de factură dacică și o drahmă din Apollonia¹⁰.

5. În jurul anului 1941, în hotarul satului Sacalasău Nou, pe Dealul Cherecheș, la aproximativ 100 m de locul descoperirii din 1924, a fost găsit, cu ocazia unor lucrări agricole, de către cetățeanul Juhasz Gheorghe un alt tezaur compus dintr-un număr apreciabil de monede grecești. Descoperitorul afirmă că au existat două „cuiburi“ de monede depozitate într-o rază de 3—4 m, unul depus într-un vas de ceramică, în număr de 100—150 de monede, altul depozitat în pămînt alături de cîteva fibule de argint de tip cu nodozități discoidale. Din acest tezaur se mai păstrează 12 monede, 6 în colecția Muzeului Țării Crișurilor¹¹, 5 în colecția Școlii generale din Sacalasău Vechi imitație după drahmele din Apollonia, într-o colecție particulară din județul Bihor. Fibulele s-au pierdut.

Dăm descrierea, pe tipuri, a celor 12 monede¹².

APOLLONIA (Pl. I/B 1—10)

1. Agias Epikadou	Maier, 38; Ceka, 3. G=2,98 g; D=17 mm
2. Ariston Lysenos	Maier, 63; Ceka, 27. G=2,80 g; D=17 mm
3—5. Nikandros Andriskou	Maier, 13; Ceka, 83. G=2,98; 3,00; 3,01 g; D=17 mm
6—9. Xenokles Chairenos	Maier, 99; Ceka, 91. G=2,50; 2,87; 3,00; 3,10 g D=15—18 mm
10. Timen Damophontos	Maier, 36; Ceka, 115. G=2,74 g; D=16 mm

⁷ P. Harsányi, NK, 1908, p. 113; B. Mitrea, ED, X, 1945, p. 90/38; Al. Sășianu, *Moneda antică în vestul și nord-vestul României*, Oradea, 1980, p. 148.

⁸ Dintre cei care au descoperit în acest punct drahme grecești sînt amintiți: Ghe. Konewalik, Planca Ștefan și Oțelac Martin.

⁹ S. Dumitrașcu, V. Lucăcel, *Cetatea dacică de la Marca*, Zalău, 1974, p. 29.

¹⁰ Informația provine de la Pițiguș Gavril din Derna, participant la sondaj.

¹¹ Muzeul Țării Crișurilor, Oradea, *Registrul inv. de numismatică*, Inv. nr. 812.

¹² Pentru determinări s-au folosit lucrările: A. Maier, *Die Silberprägung von Apollonia und Dyrhachium*, NZ, I, 1908; Hasan Ceka, *Questions de numismatique illyrienne*, Tirana, 1972.

DYRRHACHIUM (Pl. I, B 11)

11. Meniskos Dionysiou Maier, 201; Ceka, 320.
G = 3,00 g; D = 17 mm

IMITAȚIE LOCALĂ DE TIP APOLLONIA (Pl. I/B 12)

12. Cf. pentru analogie O. Luchian, *SCN*, V, p. 366. grupa B.

6. D. Popescu, pomeneste în anul 1941 un tezaur, localizat la Sacalasa, format din 5 drahme bătute la Apollonia, 26 la Dyrrhachium plus o fibulă.

7. În același an C. Daicoviciu vorbește despre o brățară de argint plurispiralică, cu capete de animal, o monedă din Dyrrhachium și un denar roman republican, toate provenind de la Derna de Sus, de pe Dealul comorii¹³ (Kincses hegy).

8. O. Luchian publică în *SCN*, V, un material amplu despre un tezaur de monede grecești, descoperit în anul 1941 în satul Budoii, situat la aproximativ 5 km de Sacalasa Nou. Tezaurul este format din 35 de monede din Apollonia, 6 din Dyrrhachium și 18 imitații având ca prototip drahmele din Apollonia¹⁴.

9. Între anii 1950—1953 cetățeanul Furik Gheorghe a descoperit pe dealul numit Dealulup un tezaur de podoabe dacice și câteva monede grecești. S-a recuperat o fibulă cu nodozități discoidale, păstrată în colecția Școlii generale din Sacalasa Vechi (Pl. I/A).

Fibula este din argint și se compune din patru nodozități discoidale dispuse pe piciorul repliat. Piciorul, în porțiunea dintre opritorul arcului și prima nodozitate este subțire și în secțiune dreptunghiulară. După primul disc, bara din care este confecționat piciorul se îngroașă considerabil ajungând la mărimea maximă spre cap. Discurile amintite descreșcă ca mărime începând de la cap spre curbura piciorului. Cele două nodozități centrale sînt „tăiate“ în partea lor inferioară, deasupra arcului fibulei, iar nodozitatea dinspre cap, mai subțire, are două gheare laterale cu care se prinde de arcul fibulei. Nodozitățile au pe circumferință incizii mici, oblice. Ele se continuă pe picior cu manșoane laterale, care dau impresia că sînt lucrate separat și introduse ulterior pe picior. Arcul fibulei, dintr-o placă groasă este îndoit în zona de care se prind ghearele ultimului disc, în unghi aproape drept. În această porțiune arcul are o formă dreptunghiulară cu o muchie centrală subțiată spre zona unde începe spirala resortului bilateral, care este lipsă. Arcul fibulei și piciorul repliat au fost confecționate dintr-o singură bucată de argint manufacturată prin batere. Discurile par a fi turnate, sau bătute la cald într-un tipar și introduse rînd pe rînd pe picior. Aceasta s-a făcut prin porțiunea arcului fi-

¹³ C. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 322—323.

¹⁴ O. Luchian, *op. cit.*, p. 362.

bulei înainte de a fi aplatizată. După introducerea discurilor, care au manșoanele amintite, pe picior, ele au fost ciocănite ușor pentru a se suda mai bine.

Dimensiuni: Lungimea 10,2 cm. Greutatea 135 g.

10. Martin Furik, din Sacalasău Nou, afirmă că a descoperit pe culmea Dealului Burcarar în urmă cu peste 20 de ani un tezaur format din opt fibule cu nodozități discoidale. Tezaurul s-a pierdut¹⁵.

11. În anul 1953 N. Fettich publică un tezaur provenit de la Sacalasău de pe Dealul cu bani (Pénzeshegy), compuse dintr-o brățară de argint cu capete de șarpe și opt monede antice, cinci din Apollonia, trei din Dyrhachium¹⁶.

12. Pentru anul 1960 este amintit un tezaur de drahme descoperit la Derna de Sus din care s-a recuperat o drahmă bătută la Dyrhachium de tipul Meniskos Lykiskou, și una la Apollonia de tip Timen Damofontos, ambele ajunse la Muzeul de istorie din Oradea¹⁷.

13. Șirul descoperirilor se încheie în anul 1972, când Anton Furik din Sacalasău Nou a descoperit pe Dealul Burcarar un tezaur de podoabe dacice compus din două fibule cu nodozități discoidale, un picior de fibulă, un lăntișor, două brățări cu capete de șarpe și un fragment de podoabă (?). Lăntișorul și o brățară s-au pierdut¹⁸.

Recent au mai fost recuperate două piese aparținând tezaurului, un picior de fibulă cu trei nodozități discoidale și un fragment din resortul unei fibule din care s-a mai păstrat o porțiune din spirală¹⁹. Tezaurul se păstrează în colecția Școlii generale din Derna.

Analizînd cu atenție descoperirile enumerate sînt necesare următoarele observații:

a. Sacalasău Vechi, Săcălăsău, Sacalasău, Săcălăsău (în l. maghiară Sásstelek) este atestat documentar din anul 1406²⁰.

Sacalasău Nou s-a format ca un cătun al satului Sacalasău Vechi fiind atestat documentar din anul 1954²¹, dar apare sub denumirea curentă de Sacalasău între cele două războaie mondiale. Astfel, cele două localități pot fi ușor confundate în situația în care nu dispunem de datele topografice sigure ale unei descoperiri.

b. Dealul cu comoară, Dealul cu bani, Peniza, Na peneazoch, Pénzeshegy, Kincseshegy este unul și același loc, „Cetatea“ dacică de la Sacalasău Nou, pe care C. Daicoviciu dintr-o greșeală o plasează la Derna de Sus, situată la aproximativ un km. de capătul satului, în direcție su-

¹⁵ S. Dumitrașcu, E. Molnar, *op. cit.*, p. 59.

¹⁶ N. Fettich, *op. cit.*, p. 160—161.

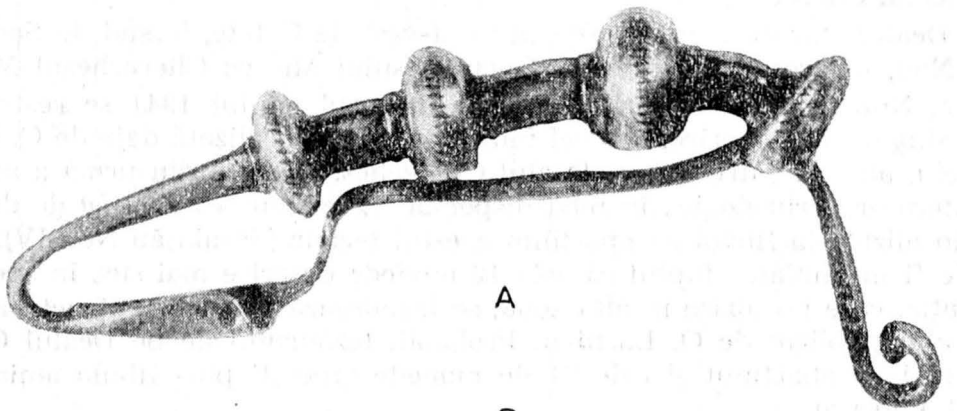
¹⁷ E. Chirilă, N. Chidioșan și colab., *Descoperiri monetare antice în Transilvania*, în *Acta MN*, II, 1965, p. 647.

¹⁸ S. Dumitrașcu, E. Molnar, *op. cit.*, p. 59—64.

¹⁹ Piesele nu au fost cunoscute de autorii lucrării despre tezaurul descoperit în anul 1972.

²⁰ Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, II, București, 1967, p. 101.

²¹ *Ibidem*.

A

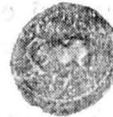
B

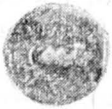
1

2

3

4

5

6

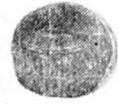
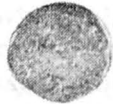
7

8

9

10

11

12

Pl. I. Fibulă și monede descoperite la Sacalasa Nou.

dică, mărginită înspre sud-est de Dealul Iup, iar în direcția vest, sud-vest de Dealul Cherecheșului.

Dealul Burcarar este așezat la nord-vest de Cetate, la sud de Sacalasău Nou, în dreptul confluenței Cherecheșului Mic cu Cherecheșul Mare.

c. Numărul descoperirilor plasate în jurul anului 1941 se restrânge la o singură descoperire, sau cel mult două; una localizată deja de C. Daicoviciu, alta de către noi pe Dealul Cherecheș. Aceasta din urmă a intrat în literatura arheologică în mod dispersat. Este sigur că cele 59 de drahme localizate la Budoii au aparținut acestui tezaur (Sacalasău Nou IV). Nu poate fi întâmplător faptul că cele 12 monede descrise mai sus, în special imitația, care nu apare în altă zonă, se încadrează perfect în structura tezaurului publicat de O. Luchian. Probabil, tezaurului de pe Dealul Cherecheș i-au aparținut și cele 31 de monede grecești plus fibula amintite de D. Popescu.

d. Proveniența de la Derna a drahmelor indicate la descoperirea numărul 12, precum și existența unui tezaur descoperit în anul 1960 pot fi puse sub semnul întrebării. Pieseile aparțin cu certitudine descoperirii de la numărul V.

În funcție de aria de răspândire a descoperirilor înregistrate la nord-est de Crișul Repede se pot delimita două zone importante de descoperiri. Prima, este conturată de descoperirile ce gravitează în jurul așezării dacice de la Sacalasău Nou, aflate în spațiul geografic dintre Crișul Repede și Barcău, în zona colinară a Munților Plopișului²². A doua de descoperirile de la Nușfalău (tezaur de monede romane republicane), Marca (podoabe dacice de argint), Șarmășag (monede romane republicane), Șimleul Silvaniei (denari romani republicani și drahme din Apollonia și Dyrhachium), care gravitează în jurul cetății de la Marca sau Măgura Șimleului²³.

Podoabele dacice de argint, monedele antice, provenite din cele două zone ne vorbesc despre o comunitate dacică cu un înalt grad de civilizație, reflectă condiția și permanența unei vieți economice. Imitațiile după drahmele din Apollonia sînt tipuri caracteristice zonei Sacalasău Nou, așa cum imitațiile din tezaurul recent descoperit la Drăgești (jud. Bihor) sînt caracteristice zonei așezării oppidane de la Tășad, dovedind utilizarea și posibila lor emiteră numai de comunitatea dacică din zonele respective. Din punct de vedere economic apariția imitațiilor în circulație presupune o intensificare a schimbului bazat pe monedă, existența unei cerințe crescînde de numerar, cerință care se încerca a fi acoperită prin monedă proprie.

²² N. Chidioșan, Al. Sășianu, N. Beladan. *Tezaurul dacic de la Drăgești*, în *Crisia*, VIII, 1978, p. 44.

²³ *Ibidem*.

Nr. crt.	Localitatea indicată în bibliografie	Autor	Anul descoperirii	Locul descoperirii	Localizarea corectă
1	Sacalasău Vechi	N.K., 1908 p 113	1908	Fosta moșie Bartoș Gabriel	Sacalasău Vechi
2	Sacalasău Nou		1924	Dealul Cherecheș	Sacalasău Nou I.
3	Sacalasău Nou		1928 1937	Dealul Cremnița	Sacalasău Nou II.
4	Sacalasău Nou		1930 1931	Dealul Cetății	Sacalasău Nou III.
5	Sacalasău Nou		1941	Dealul Cherecheș	Sacalasău Nou IV.
6	Budoii	O. Luchian	1941		Sacalasău Nou IV.
7	Sacalasău	D. Popescu	1941		Sacalasău Nou IV.
8	Derna de Sus	E. Chirilă N. Chidioșan	1960		Sacalasău Nou IV.
9	Derna de Sus	C. Daicoviciu	1941	Dealul cu Comoara	Sacalasău Nou V.
10	Sacalasău Nou		1950 1953	Dealul up	Sacalasău Nou VI.
11	Sacalasău Nou		1955	Dealul Burcărar	Sacalasău Nou VII.
12	Sacalasău	N. Fettich	1953	Dealul cu Bani	Sacalasău Nou VIII.
13	Sacalasău Nou	S. Dumitrașcu E. Molnar	1972	Dealul Burcărar	Sacalasău Nou IX.

Fig. 1. Descoperirile atribuite zonei Sacalasău pe baza informațiilor și literaturii de specialitate.
<https://biblioteca-digitala.ro>

Nr. crt.	Localitatea	Podoabe de argint			Descoperiri monetare			
		Fibule	Brățări	Lanț ornamental	Apollonia	Dyrrhachium	Imitații locale	Romane republicane
1	Sacalasău Vechi				20			
2	Sacalasău Nou I.				50?	50?		
3	Sacalasău Nou II.				1	1		
4	Sacalasău Nou III.				1			
5	Sacalasău Nou IV.	1			51	34	19	
6	Sacalasău Nou V.		1			1		1
7	Sacalasău Nou VI.	1			1	1		
8	Sacalasău Nou VII.	8						
9	Sacalasău Nou VIII		1		5	3		
10	Sacalasău Nou IX.	4	2	1				
Total		14?	4	1	129?	90?	19	1

Fig. 2. Componenta descoperirilor de la Sacalasău.

Fenomenul îngropării monedelor sau a podoabelor în majoritatea cazurilor este explicată prin necesitatea de teaurizare săvârșită sub impulsul unor evenimente limită, survenite în urma unor schimbări bruște în structura evenimentelor istorice în curs. Că intensitatea acestor schimbări a fost mare ne-o dovedește, în parte, raportul între numărul descoperirilor din cadrul așezării dacice de la Cetate și numărul celor din împrejurimi.

Singurul indiciu cronologic mai sigur este denarul roman republican, datat la 78—76 î.e.n. prin intermediul căruia îngroparea „în masă” a tezaurilor de la Sacalasău Nou poate fi plasată după această dată și corelată cu vreunul din evenimentele petrecute în timpul regelui Burebista, posibil războiul din 60—59 î.e.n. pornit împotriva celților.